

<https://jpll.ui.ac.ir/?lang=en>

Research on Mystical Literature

E-ISSN: 2476-3292

Document Type: Research Paper

Vol. 19, Issue 2, No.55, 2025, pp. 109-125

Received: 08/04/2025

Accepted: 08/09/2025

Examining Jacob's Wrestling with God in the Old Testament in the Mirror of the Knowledge of Names in the Tradition of Islamic Mysticism

Behzad Hamidieh

Assistant Professor, Department of Religions and Mysticism, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Tehran,
Tehran, Iran
hamidieh@ut.ac.ir

Alireza Nahri

MA Graduate of Comparative Religions and Mysticism, Department of Religions and Mysticism, Faculty of Theology and
Islamic Studies, University of Tehran, Tehran, Iran
alirezanahri@ut.ac.ir

Abstract

The main topic of this study is the examination of the story of Jacob's wrestling with God in light of the knowledge of the Divine Names within the tradition of Islamic mysticism. Commentators have variously considered Jacob's opponent to be God, an angel, Esau, or even a prophetic dream. In the Islamic mystical tradition, the universe and all creatures are regarded as manifestations of the Divine Names; creation, destiny, and worldly affairs are continuously shaped by the relationships among these Names. Accordingly, this event can be studied through the lens of the knowledge of the Divine Names and the principle of marriage and conflict among them. Using a descriptive-analytical and phenomenological method rooted in a mystical perspective, the authors reinterpret this story: since Jacob was a Perfect Man and thus "the comprehensive manifestation of the Divine Names," while his opponent represented "a partial manifestation of the Divine Names," Jacob's victory reflects the dominance of the comprehensive Name over the partial. This event may thus be regarded as a form of marriage and conflict among the Divine Names, arising from the differences in their levels of manifestation. The study aims to demonstrate the potential of the Islamic mystical tradition in offering new readings of ancient religious texts and to open a path for dialogue between traditions.

Keywords: Jacob's Wrestling with God; Knowledge of Divine Names; Conflict of Names; Mystical Phenomenology; Hermeneutics.

* Corresponding author

Hamidieh, B. and Nahri, A. (2025). Examining Jacob's Wrestling with God in the Old Testament in the Mirror of the Knowledge of Names in the Tradition of Islamic Mysticism. *Research on Mystical Literature*, 19(2), 109-125.
2476-3292 © The Author(s).

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>)

10.22108/jpll.2025.144867.1915

Introduction

The central focus of this study is the story of “Jacob’s wrestling with God”, re-examined in the light of the knowledge of the Divine Names within the Islamic mystical tradition, using a mystical-phenomenological approach. The paper begins by reviewing interpretations of this Old Testament narrative. Scholars have variously suggested that Jacob’s opponent was God, an angel, Esau, or even Jesus. Regardless of the opponent’s identity, this study investigates the event through the mirror of the knowledge of Divine Names in Islamic mysticism.

The purpose of this study is twofold: first, to highlight the significance of the Islamic mystical tradition as a hermeneutical tool for understanding sacred texts; and second, to open avenues for dialogue, discourse, and mutual understanding between different religious traditions. Moreover, it seeks to counter the predominance of Orientalist and subjectivist approaches in contemporary postmodern re-readings of ancient texts (Elmi & Nahri, 2024).

Review of Literature

Previous research on the story of Jacob’s wrestling with God has been limited. For instance, Juybari (2019), in an article entitled *A Comparison of Two Narratives of the Myth of Battling a Deity in the Myth of ‘Mehr’ and the Old Testament*, compared the theme of wrestling with—and defeating—a deity, a myth common to both Mithraic and Jewish traditions. Rogerson (1992), in his essay *Wrestling with an Angel: A Study in Historical and Literary Interpretation* (from *Hermeneutics, the Bible and Literary Criticism*), employed this passage to demonstrate the value of mythological over literal or historical interpretations.

Similarly, Moyaert (2013), in *From Flight to Responsibility: Jacob’s Wrestling*, argued that Jacob’s night encounter at Jabbok is one of the most ambiguous episodes in the Bible, marked by tension, mystery, and profound ambiguity. Mayer (2021), in his doctoral dissertation, *Jacob Wrestles with the Man-God: An Embodied Reading of Genesis*, emphasized that the wrestling dynamic is characterized simultaneously by embrace and resistance, with significant implications for understanding Jacob’s encounter as well as martial practices in general.

The distinguishing feature of the present study lies in its perspective: it interprets the biblical narrative through the lens of the Islamic mystical tradition, specifically the knowledge of the Divine Names.

Methodology

This study employs a descriptive-analytical method, examining Jacob’s wrestling episode phenomenologically from a mystical perspective. The narrative is analyzed through the prism of the knowledge of Divine Names in Islamic mysticism, offering a new understanding of the text.

Results

A survey of biblical interpretations of Jacob’s wrestling reveals significant variation: some view it as a prophetic dream; Augustine interprets the figure as Christ; others identify the figure as an angel. However, through the perspective of the knowledge of Divine Names in Islamic mysticism, the story yields new insights.

In this framework, the Divine Names are manifestations of the Divine Essence, permeating the universe. All beings and events are expressions of these Names, and their interplay occurs through processes of “marriage” and “conflict” among them.

Among the Names, the comprehensive Name *Allah* encompasses all others. The Perfect Man is the locus of this comprehensive manifestation. Thus, divine manifestation through the existence of the Perfect Man—whether prophet or saint—is the most complete and elevated form of divine appearance.

In this story, Jacob, as a prophet and Perfect Man, represents the superior manifestation of the comprehensive Name. His opponent, whether identified as angel, man, or God, embodies a partial manifestation of the Divine Names. Consequently, Jacob’s triumph signifies the victory of the comprehensive over the partial manifestation. This confrontation, therefore, represents marriage and conflict among the Divine Names, a dynamic that constantly unfolds within the cosmos and finds expression in human experience.

The primary aim of this study was to explore the quality and significance of the definitions of mystical truths in the story of Jacob’s wrestling with God through the lens of Islamic mysticism. The analysis demonstrated that Jacob’s role as the Perfect Man embodies the comprehensive Name, while his opponent reflects partial manifestations. This encounter can thus be read as an allegory of the interplay among the Divine Names.

By adopting a mystical-phenomenological method, the study highlights the capacity of the Islamic mystical tradition to offer innovative readings of ancient religious texts. Furthermore, it advocates for interreligious dialogue between Judaism and Islamic mysticism, positioning this approach as a counterbalance to Orientalist interpretations and as a step toward deeper understanding between traditions.

نشریه علمی پژوهش‌های ادب عرفانی

سال نوزدهم، شماره دوم، پیاپی ۵۵، ۱۴۰۴، صص. ۱۲۵-۱۰۹

تاریخ وصول: ۱۴۰۴/۱/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۶/۱۷

مقاله پژوهشی

بررسی کشتی یعقوب با خدا در عهد عتیق در آیین علم‌الاسماء سنت عرفان اسلامی

بهزاد حمیدیه* ، استادیار گروه ادیان و عرفان، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

hamidieh@ut.ac.ir

علیرضا نهري، دانش‌آموخته ادیان و عرفان تطبیقی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

alirezanahri@ut.ac.ir

چکیده

این مقاله به بررسی داستان کشتی یعقوب با خدا در کتاب مقدس می‌پردازد. این داستان با رویکرد نو و از منظر علم‌الاسماء الهی در سنت عرفان اسلامی مورد تحلیل قرار گرفته است. مفسران کتاب مقدس، هم‌اورد یعقوب در این داستان را خدا، فرشته و یا عیسو در نظر آورده‌اند و برخی این واقعه را رویایی پیامبرانه دانسته‌اند. فارغ از اینکه هم‌اورد یعقوب که بوده، همچنان که در نظرگاه سنت عرفان اسلامی، عالم هستی و همه مخلوقات مظاهر اسماء الهی هستند و در همه آنات، خلق و مقدرات و مسائل عالم با روابط میان اسماء، تدبیر و نمایان و جاری می‌شوند. از همین منظر، می‌توان این واقعه را در آئینه علم‌الاسماء الهی و با الهام از قاعده تخصیص و تناکح اسماء بررسی کرد. پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و رویکرد پدیدارشناسانه مبتنی بر نظرگاه عرفانی به این داستان از کتاب مقدس نظر کرده و فهم تازه‌ای از آن ارائه داده است. غلبه یعقوب در مقام انسان کامل و «تجلی جامع اسماء الهی» در عصر خود و هم‌اورد او در شأن «جلوه‌ای از اسماء الهی جزئی»، همان غلبه اسم جامع بر اسم جزئی الهی است؛ بنابراین، این واقعه را می‌توان صورتی از تخصیص و تناکح اسماء الهی دانست که به سبب تفاوت مراتب اسماء الهی و احاطه و برتری بعضی بر بعضی دیگر رخ نموده است. این نوشتار بر آن است تا براساس قاعده‌ای در مبانی سنت عرفان اسلامی، امکان گشایش باب جدیدی در رجوع به متون ادیان کهن فراهم آورد.

واژه‌های کلیدی: کشتی یعقوب با خدا، علم‌الاسماء الهی، تخصیص اسماء، پدیدارشناسی عرفانی، هرمنوتیک.

*مسئول مکاتبات

حمیدیه، بهزاد و نهري، علیرضا. (۱۴۰۴). بررسی کشتی یعقوب با خدا در عهد عتیق در آیین علم‌الاسماء سنت عرفان اسلامی، پژوهش‌های ادب عرفانی، ۱۹(۲): ۱۰۹-۱۲۵.

2476-3292 © The Author(s).

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>)

10.22108/jpll.2025.144867.1915

مقدمه

بررسی روایت «کشتی یعقوب با خدا» در آینه علم الاسماء الهی در سنت عرفان اسلامی، با رویکرد پدیدارشناسی عرفانی، مسئله اصلی این مقاله است. در این نوشتار، ابتدا به بررسی برخی از تفاسیر داستان کشتی یعقوب با خدا که در عهد عتیق آمده است، پرداخته می‌شود. در این باره، نظرات مختلفی مطرح شده که اهم آن‌ها عبارت‌اند از اینکه هم‌اورد یعقوب، خدا یا فرشته یا عیسو یا حتی عیسی بوده است. سپس فارغ از اینکه این هم‌اورد چه کسی بوده، این واقعه در آینه علم الاسماء الهی در سنت عرفان اسلامی بررسی می‌شود.

هدف از این پژوهش، آزمودن و اثبات ظرفیت و اهمیت سنت عرفان اسلامی در فهم متون مقدس ادیان و درک بهتر داستان‌های اسطوره‌ای و همچنین گشودن راهی برای گفت‌وگو و هم‌سخنی و تفاهم میان آنان است. افزون بر این، هدف دیگر این است که امکان فرارفت از سیطره فهم اورینتالیستی و سوژکتیو در جهان پسامدرن را در بازخوانی متون کهن فراهم آورد (علمی و نه‌ری، ۱۴۰۳).

بررسی پیشینه پژوهش‌های انجام‌شده درباره داستان کشتی یعقوب با خدا نشان می‌دهد که پژوهش‌های محدودی درباره این موضوع نگاشته شده‌اند. برای نمونه، قربانی جویباری (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «مقایسه دو روایت از افسانه نبرد با ایزد در اسطوره مهر و عهد عتیق» به مقایسه نبرد (کشتی) با ایزد و شکست او، که یکی از افسانه‌های مشترک میان آیین میترا و آیین یهود بوده، پرداخته است. راجرسون (Rogerson, 1992) در مقاله خود با عنوان «کشتی گرفتن با فرشته: مطالعه‌ای در تفسیر تاریخی و ادبی» از کتاب هرمنوتیک، کتاب مقدس و نقد ادبی، داستان کشتی یعقوب را به عنوان کانونی برای تأمل در روش در تفسیر کتاب مقدس انتخاب کرده که در سال‌های بعد از این قطعه برای نشان دادن مزایای یک تفسیر اسطوره‌ای نسبت به تفسیر تحت‌اللفظی یا تاریخی استفاده شد. مویارت (Moeyaert, 2014) در مقاله «از فرار تا مسئولیت: کشتی یعقوب» روایت کشتی شبانه یعقوب در نزدیکی ییوق را یکی از مبهم‌ترین قسمت‌های کتاب مقدس می‌داند. از نظر او، این داستان سرشار از تنش، رموز و ابهام است و پرسش‌های متعددی را برای خواننده ایجاد می‌کند. مایر (Meyer, 2021) در رساله دکتری خود با عنوان «یعقوب با انسان - خدا کشتی می‌گیرد: خواندن تجسم‌یافته پیدایش ۳۲-۳۲، ۲۴» نشان می‌دهد که هسته اصلی این رویارویی، پویایی مبارزه است. این کشتی، هم شامل در آغوش کشیدن و هم مقاومت است؛ ویژگی‌ای که آن را از سایر فعالیت‌های فیزیکی مشابه متمایز می‌کند. مایر معتقد است این پویایی، پیامدهای مهمی برای درک روابط بین‌الاذهانی میان یعقوب و انسان - خدا در رویارویی آن‌ها، در داستان گسترده‌تر یعقوب و به‌طور کلی برای ورزش رزمی دارد.

وجه تمایز پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین، در رویکرد متفاوت آن است. در این مقاله، متن کتاب مقدس با نظرگاه سنت عرفان اسلامی بررسی می‌شود؛ درحالی‌که پژوهش‌های پیشین عمدتاً بر تفسیرهای تاریخی و ادبی متمرکز بودند. در ادامه، به روایت کشتی یعقوب با خدا در کتاب مقدس و برخی از تفاسیر مهم آن اشاره می‌شود.

۱- روایت کشتی یعقوب با خدا در عهد عتیق

در عهد عتیق، سفر پیدایش فصل ۳۲، آیات ۲۵-۳۲، داستان یعقوب چنین گزارش شده است:

«همان شب، برخاست و دو زن خویش و دو کنیز و یازده فرزند خود را برگرفت و از پایاب ییوق گذشت. ایشان را برگرفت و از نهر گذراند؛ و هرآنچه را در تملک داشت نیز گذراند. در مقرب تنها ماند و کسی تا بردمیدن سپیده با او

کشتی گرفت. چون بدید بر او چیره نمی‌شود، مفصل رانش را بکوفت و ران یعقوب، در همان حال که با او کشتی می‌گرفت، از جای برون گشت. گفت: «رهایم کن، چه سپیده بردمیده است». لیک یعقوب پاسخ گفت: «تا مرا برکت ندهی، رهایت نخواهم کرد». از او پرسید: «نام تو چیست؟» پاسخ گفت: «یعقوب» ادامه داد: «دیگر تو را نه یعقوب، بلکه اسرائیل خواهند نامید، چه برابر خدا و برابر آدمیان نیرومند بودی و بر او فایق آمدی». یعقوب این درخواست را کرد: «تمنا دارم، نام خود را بر من فاش ساز». لیک پاسخ گفت: «از چه روی نام مرا می‌پرسی؟» و همان‌جا او را برکت داد. یعقوب این مکان را فنوئیل نام نهاد و گفت: «چون خدا را روی درروی بدیدم و جانم سالم ماند». «هنگام بردمیدن آفتاب، از فنوئیل گذشته بود و از ناحیه ران می‌لنگید. از این روی، اسرائیلیان تا به امروز عرق النساء را که در مفصل ران است نمی‌خورند؛ زیرا یعقوب را در مفصل ران، در عرق النساء بکوفت».

۲- تفاسیر مختلف درباره هم‌آوردی یعقوب با خدا

براساس نظرگاه هری اوسترین ولفسن^۱ در کتاب *فلسفه آباء کلیسا*، تفسیر کتاب مقدس به دو شیوه ظاهری و غیرظاهری تقسیم می‌شود. تفسیرهای میدراشی غیرظاهری عبارت‌اند از: تفسیرهای فقهی - اخلاقی، تفسیرهای عقلی - استدلالی، تفسیرهای تاریخی و آخرت‌شناسانه و تفسیرهای تمثیلی؛ و درنهایت تفسیرهای معنوی و عرفانی نیز مد نظر برخی از مفسران کتاب مقدس بوده است. بیشتر مفسران این رویداد را واقعی دانسته‌اند و تلاش کرده‌اند تا جزئیات آن را روشن کنند.

تفسیر اولیه مسیحی مربوط به آگوستین^۲ است. وی در فصل ۳۹ شهر خدا، هم‌آورد یعقوب را فرشته می‌داند و علت ملقب شدن یعقوب به اسرائیل را این‌گونه بیان و تفسیر می‌کند که فرشته‌ای در راه بازگشت از بین‌النهرین با او کشتی گرفت و این لقب را به‌عنوان برکت به او داد؛ همچنین لمس بیخ ران یعقوب را توسط فرشته که باعث لنگ شدن وی شد مطرح می‌کند. او نام اسرائیل را به معنای رؤیت خدا در نظر می‌آورد و این نهایت پاداش قدیسان است. آن فرشته نمادی از مسیح بوده و غلبه یعقوب بر فرشته نشان از مصیبت مسیح در آینده و غلبه قوم یهود بر اوست. مبارک شدن وی و لنگ شدن او در یک زمان نماد ایمان آوردن بخشی از قوم اسرائیل به مسیح و ایمان‌نیاوردن بخشی دیگر به اوست (ن.ک. آگوستین، ۱۳۹۳، ص. ۷۲۴). نکته جالب توجه اینکه تفسیر آگوستین از این روایت، غیرظاهری و تاریخی است و او کشتی یک انسان با فرشته را صرفاً رویدادی ظاهری نمی‌بیند؛ بلکه به لایه عمیق‌تر و روحانی آن توجه دارد.

در تحلیل و تفسیر دیگری درباره این واقعه چنین بیان شده که پیش از دیدار دو برادر، یعقوب که از این دیدار بیمناک بود، شب را در تنگه یبوق سپری می‌کند. در این هنگام یک «ایش»^۳ به او حمله می‌کند. این واژه که به معنای «مرد» است نشان می‌دهد هم‌آورد یعقوب انسان بوده است. هرچند در باورهای سنتی این هم‌آورد فرشته قلمداد شده است؛ در متن کتاب مقدس واژه «ملک»^۴ به کار نرفته است. همچنین، برکت را غیرخدا هم می‌تواند به دیگری بدهد. دلیل دیگر اینکه وقتی یعقوب نام هم‌آورد خود را می‌پرسد وی از معرفی خود امتناع می‌کند؛ زیرا یعقوب هم‌آورد خود را می‌شناسد و یورش‌برنده از اینکه خود را معرفی کند دوری می‌جوید. دلیل بعدی اینکه یعقوب مکان این رویارویی را «فنوئیل» نامید و این به معنی جایی است که او خدا را چهره‌به‌چهره دیده است؛ سپس در دیدار روز بعد با عیسو به او درود می‌فرستد و می‌گوید «مرا دیدن روی تو چون دیدن روی خداست» (پیدایش، ۳۲: ۱۰).

^۱ Harry Austryn Wolfson

^۲ Augustinus

^۳ 'iš

^۴ mal'ak

بنابراین، می‌توان عیسو را حمله‌کننده به یعقوب دانست (ن.ک. مایلز، ۱۳۹۵، ص. ۱۷۰-۱۷۱). نکته‌ای که در این تفسیر می‌توان به آن اشاره کرد این است که مایلز به تفسیر ظاهری این روایت پرداخته است و تلاش می‌کند شواهدی از متن روایت در اثبات آن ارائه دهد.

برخی از تفاسیر یهودیان قرون سوم و چهارم میلادی به روایت میدراش «حمله‌کننده به یعقوب را فرشته نگهبان عیسو معرفی می‌کنند» (Lesifrut, 1956, p. 603-610). مفهوم آن این است که یعقوب می‌دانست که با چه کسی کشتی می‌گیرد و از طرف او مطمئن شد که چیزی برای ترسیدن در ملاقات دوباره با عیسو نخواهد داشت. اگر می‌توانست در برابر فرشته نگهبان برادرش موفق شود، چرا باید از برادرش بترسد؟ دلیل اینکه فرشته باید پیش از طلوع فجر برود این است که باید در میان لشکر آسمانی برای ستایش خداوند حضور داشته باشد. یعقوب اعتراض می‌کند: «بگذار برادرانت او را ستایش کنند»، که فرشته پاسخ می‌دهد که اگر امروز خدا را ستایش نکند، فرشتگان فردا به او این اجازه را نمی‌دهند. به گفته میدراش، جراحت وارده به یعقوب موقتی بود. عبارت «هنگامی که خورشید بر او طلوع کرد» به این معناست که یعقوب از جراحتش شفا یافت» (Loades & Mclain, 1992, p. 132). به نظر می‌رسد وقتی حمله‌کننده به یعقوب فرشته نگهبان عیسو در نظر آورده شده، این تفسیر غیرظاهری بوده و آنگاه که طلوع خورشید را به معنای شفای جراحت یعقوب در نظر می‌آورد، به تفسیر تمثیلی آن پرداخته است.

در تفسیر دیگری از این روایت که بر سنت خاخامی میدراشی استوار است، چنین آمده است: «قدوس، مبارک باد او، به فرشته نگهبان عیسو گفت: چرا آنجا ایستاده‌ای؟ او (یعقوب) با پنج طلسم به‌سوی تو می‌آید؛ شایستگی خودش، شایستگی پدرش، شایستگی مادرش، شایستگی پدربزرگش و شایستگی مادربزرگش. خودت را با او بسنج، تو حتی نمی‌توانی در برابر شایستگی خودش مقاومت کنی. فرشته بی‌درنگ دید که نمی‌تواند بر او غلبه کند» (پیدایش، ۳۲، ص. ۶). ربی لوی^۱ در این باره می‌گوید: «فرشته از طریق شخینا دید که نمی‌تواند بر او غلبه کند. او مانند راهزنی بود که با پسر پادشاهی کشتی می‌گرفت و وقتی چشمانش را به سمت بالا برد، پادشاه پدرش را ایستاده دید و بلافاصله خود را رها کرد. از این رو، وقتی فرشته، شخینا را دید که بالای سر یعقوب ایستاده بود، نزد او تعظیم کرد؛ از این رو، نوشته شده: دید که نمی‌تواند بر او غلبه کند. آنگاه فرشته بیخ‌ران او را لمس کرد؛ این اتفاق اشاره به مردان و زنان صالح، انبیا و پیامبرانی دارد که مقدر شده بود از او و از نسل او به‌وجود آیند. این‌ها که هستند؟ این‌ها نسل جفا و آزار بزرگ هستند» (Simon & Freedman, 1983, p. 155). به نظر می‌رسد این تفسیر میدراشی، رویکردی غیرظاهری و تاریخی دارد؛ چنان‌که آسیب وارد شده به پای یعقوب را به نسل او تفسیر می‌کند که مربوط به آینده است. همچنین، این تفسیر به اهمیت احاطه یعقوب توسط شخینا یا حضور الهی در برابر فرشته اشاره دارد که نشان می‌دهد حضور الهی بر فرشته الهی غلبه می‌کند.

مارتین لوتر درباره این واقعه هم‌اورد یعقوب را با مسیح یکی می‌داند؛ اما معتقد است که یعقوب او را در قالب یک مرد شناخته است (Luther, 1970, p. 122-155). در نظر لوتر چنین تصویر می‌شود که یعقوب پیندارد توسط خدا رها شده و وعده‌های الهی نسبت به یعقوب از میان رفته است. این اندوهی که به روح یعقوب وارد شد، نیروی او را از قدرت فیزیکی طبیعی فراتر می‌برد و باعث می‌شود که بر حریف خود غلبه کند. لوتر استدلال می‌کند که حتی اگر آن حریف خود خدا بوده، او فقط قدرت یک انسان قوی معمولی را به خود گرفته بود؛ از این رو، یعقوب توانست نیرویی بیش از

^۱ R. Levi

آنچه خدا فرض کرده بود، به صحنه بیاورد (Loades & Mclain, 1992, p. 133). از این تفسیر می‌توان به جنبه‌ای از الاهیات لوتر پی برد که در آن خداوند دارای وجهی تاریک، ناشناخته و رازآلود است. این جنبه ممکن است وعده‌های خود را باطل کند تا انسان بیشتر به او پناه ببرد و در درخواست‌هایش تسلیم‌ناپذیر باشد. این رویارویی با جنبه تاریک خدا، ممکن است آزمایشی الهی باشد و یا برای حفظ کسانی باشد که مورد محبت خدا هستند یا ممکن است تعلیم انسان برای پیگیری سرسختانه وعده‌های الهی و اصرار در درخواست‌ها تا زمان تحقق آن‌ها باشد. چنان‌که با تفسیری تمثیلی، خدا با حالت به‌ظاهر خصمانه‌ای با یعقوب روبرو شد و در برابر پایداری و اصرار یعقوب، تسلیم وی گردید.

دیدگاه‌های کالوین درباره این واقعه و روایت عهد عتیق با نظرات لوتر همخوانی‌هایی دارد (Calvin, 1847, p. 195-203)؛ با این حال، کالوین فرض‌های فلسفی خود را به گونه‌ای به کار می‌برد که پیامدهای غیرعقلانی داستان را مضمحل می‌کند و تصویری از خدایی با عظمت عقلانی ارائه می‌دهد، نه خدای پارادوکس مرموز و ترسناک لوتر. بنابراین، کالوین این حادثه را یک رؤیا می‌داند و معتقد است زخمی شدن یعقوب صرفاً برای آن بوده است که محتوای رؤیا اثری دائمی و قابل مشاهده بر او بگذارد. به بیان دیگر، غلبه یعقوب بر خدا که در کتاب مقدس با زبان و ادبیات انسانی آمده، در الاهیات کالوین تفسیری متفاوت دارد؛ بدین ترتیب که خدا در وحدت کامل با خویش باقی می‌ماند و با خدای مورد نظر لوتر کمی متفاوت است. دقت در دیدگاه‌های لوتر و کالوین نشان می‌دهد که در این دوره حرکت به سوی نقادی عقل مدرن نسبت به الاهیات پیش از رنسانس آغاز شده است (Loades & Mclain, 1992, p. 134). براین اساس، یعقوب در واقع بر خدا غلبه نکرد، بلکه این واقعه بخشی از یک برنامه الهی بود. در الاهیات کالوین، خداوند در وحدت کامل خویش، برای نابودی انسان نمی‌جنگد، بلکه به او راه پایداری را نشان می‌دهد.

راجرسون^۱ به تفاسیری اشاره می‌کند که در سده نوزدهم میلادی و با نظرگاه عقل مدرن نوشته شده‌اند. او می‌نویسد: «من اکنون به این عقلانی‌سازی می‌پردازم، اگرچه اطلاعاتم درباره آن‌ها به مقاله ۱۸۴۸ آمبریت وابسته است و او متأسفانه مترجمان مربوطه را نمی‌شناسد (Umbreit, 1848, p. 117-116). چنان‌که عجیب‌ترین تفسیر در این دوره تاریخی این است که یعقوب در کنار رودخانه به خواب رفت، هوای سرد شب او را دچار گرفتگی و روماتیسم کرد و درد ناشی از آن باعث ایجاد رؤیا در هنگام بیدارشدن او شد. ... دیدگاه عقلانی دیگر، یادآور آنچه در میدراش می‌یابیم، این است که حمله‌کننده به یعقوب، دزدی بود که قدرت یعقوب را اشتباه ارزیابی کرد و از پرورش این باور اشتباه یعقوب مبنی بر اینکه حریف موجودی الهی است، بسیار خوشحال بود. از آنجاکه او دزد بود، از افشای نام خود خودداری کرد و می‌خواست پیش از طلوع خورشید فرار کند که مبادا یعقوب حقیقت را درباره او دریابد» (Rogerson, 1992, p. 134-135). در تفسیر اول، آشکارا قواعد بینش سکولار مدرن در فهم این روایت از کتاب مقدس دیده می‌شود؛ چنان‌که مبنای این روایت را نه امری الهی، بلکه رؤیایی می‌داند که بر اثر یک حادثه بیولوژیکی و متأثر از عارضه‌ای بدنی و محیطی به وجود آمده است و تفسیر دوم نیز مبتنی بر فرضیه و تحلیلی روان‌شناسانه صورت‌بندی شده است.

در اواسط سده نوزدهم میلادی، دو تفسیر مهم تاریخی و نمادین (سمبولیک) در کانون توجه قرار گرفت. تفسیر تاریخی، واقعه کشتی یعقوب را رویدادی رؤیایگونه یا با بینشی فراطبیعت‌انگارانه مطرح می‌کند که مدعی است خدا می‌تواند خود را در قامت فرشته به یعقوب نشان دهد (Dillmann, 1892, p. 364-365). تفسیر نمادین (سمبولیک)، این

^۱ Rogerson

واقعۀ را بیان «ایده‌هایی» می‌داند که در قالب یک روایت نمودار شده‌اند و از مفسر انتظار دارد که آن‌ها را از صورت (فرم) آن جدا کند. این نوع تفسیر، نمونه‌ای پیچیده از تفسیر تمثیلی است که در کلیسای اولیه و دوران پیشا - اصلاحات رایج بود و بنا داشت تا توجه مخاطب را از ظاهر داستان به مفاهیم عمیق و بنیادی آن منتقل سازد؛ رویکردی که می‌تواند بسیار ثمربخش باشد (Umbreit, 1848).

راجرسون با اشاره به دیدگاه‌های رابرتسون^۱ بر این باور است که او آشکارا این واقعۀ را اسطوره‌ای قلمداد می‌کند و آن را به دورۀ ابتدایی ادبیات متعلق می‌داند که در آن سنت‌ها در قالب‌های شاعرانه‌ای حفظ می‌شدند و با مفاهیم خام روزگار سازگاری داشتند؛ اما حقیقتی باطنی و بنیادین را در خود جای داده بودند. وی از این تفسیر یک راهکار مهم برای مؤمنان ارائه می‌دهد و آن، شناخت عمیق‌تر خداوند است؛ چنان‌که یعقوب از شناختی که نسبت به خداوند داشت به شناختی عمیق‌تر تعالی یافت (Loades & McLain, 1992, p. 136).

در اواخر سده نوزدهم میلادی و با گسترش تفکر مدرن، بسیاری از محققان کتاب مقدس، روش تفسیر نمادین را کنار نهادند و عموماً دو نوع تفسیر ادبی - تاریخی و تاریخی - انتقادی را دنبال کردند که مبتنی بر نقادی کتاب مقدس، امکان بازسازی اشکال پیشین یا اولیه روایت را فراهم می‌کردند (Gunkel, 1901, p. 360-365). به سخن دیگر، رویکرد تفسیری ادبی - تاریخی، روایات کتاب مقدس را در معانی ظاهری آن‌ها و به‌عنوان گزارش‌های تاریخی محدود می‌کرد و رویکرد تفسیری تاریخی - انتقادی، به دنبال کشف منابع اولیه روایات کتاب مقدس در چهارچوب عقل انتقادی و باتکیه بر اندیشه تکامل تاریخی و فرهنگی بود.

گانکل^۲ در ویرایش سفر پیدایش، با استفاده از روش تفسیری تاریخی - انتقادی به تحلیل این روایت پرداخته است. وی با اندیشه انتقادی، داستانی متمایز در نظر می‌آورد که در آن یعقوب ران حریف خود را از کار می‌اندازد و آنگاه که حمله‌کننده درخواست می‌کند پیش از طلوع آفتاب رها شود، یعقوب پی می‌برد که او موجودی آسمانی است و به همین دلیل از او مطالبۀ برکت می‌کند. گانکل ریشه‌ها و زمینه‌های تاریخی این داستان را بسیار قدیمی و عامیانه می‌داند و اخذ و ادغام ایده‌های مذهبی باستانی را در دین یهود نشان می‌دهد. همچنین، تفسیر انتقادی بین‌المللی اسکینر در همان زمان، همان خط سیر را دنبال می‌کند و چهار مرحله را به تفصیل شرح می‌دهد که از طریق آن افسانه‌ای قدیمی و عامیانه که ابتدایی به نظر می‌رسد با ایده‌های یک دین کامل و حیانی سازگار می‌شود (Skinner, 1910, p. 411).

به بیانی دیگر، براساس اندیشه تکامل تاریخی که یکی از اصول تفکر مدرن است، این دیدگاه به دنبال یافتن ریشه‌های ابتدایی و بدوی روایت‌های کتاب مقدس در فرهنگ‌های باستانی است. این روش تفسیری، چگونگی اقتباس و صورت‌بندی این روایت‌ها در دین یهود و کتاب مقدس را تبیین می‌کند. این دو مفسر متجدد، اهمیت این اقتباس‌ها را نشانه می‌گیرند و زمینه‌های شکل‌گیری داستان‌های متن مقدس را با نادیده گرفتن ریشه‌های الوهی آن تبیین می‌کنند.

همچنین، تفسیر منبر که زیر عنوان رویکرد تاریخی - ادبی سده نوزدهم قرار می‌گیرد، بر این باور است که دلایل کافی برای عدول از فهم ظاهری روایت مورد نظر وجود ندارد و هم‌اوردی جسمانی یعقوب با فرشته را مد نظر قرار می‌دهد (Spence-Jones, 1897, p. 396-397).

^۱ F. W. Robertson

^۲ Gunkel

براین اساس، در این تفسیر به مسئله کهلوت سن یعقوب توجه می‌شود که ناگزیر از رویارویی با عیسو است؛ به سخن دیگر، ابراز نگرانی و مهم بودن کهلوت سن یعقوب در رویارویی با عیسو، موضوع اصل داستان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و فهم مخاطب را به سوی مسئله‌ای جزئی می‌کشاند.

درایور، مفسر اوایل قرن بیستم، با اینکه رویکرد سنتی را در نظر می‌گیرد، بیشتر از روش تفسیری تاریخی - انتقادی بهره می‌برد. وی به جای پرداختن به اصل داستان، بر جزئیات جغرافیایی و مکانی این واقعه تمرکز می‌کند و آگاهی‌های مفیدی درباره واقعه کشتی در اختیار خواننده تفسیر قرار نمی‌دهد (Driver, 1913, p. 294-297).

در تحلیل و تفسیر میدراشی دیگری این واقعه چنین تبیین شده است: «میکائیل تا زمانی که یعقوب به او اجازه نداد از جایی که در آنجا کشتی می‌گرفت، حرکت کند، میکائیل مجبور شد التماس کند: بگذار بروم، زیرا روز فرامی‌رسد (پیدایش ۳۲: ۲۷). یعقوب پاسخ داد: آیا دزد هستی یا قمارباز که از سپیده دم می‌ترسی؟ درست در همان موقع، گروه‌های زیادی از فرشتگان خدمتگزار آمدند و گفتند: میکائیل، با تو، زیرا زمان آواز (ستایش خدا) فرا رسیده است (سرود ۲: ۱۲) به این معنی: اگر شروع نکنی، نغمه‌ای [صبحگاهی] وجود نخواهد داشت. میکائیل شروع به التماس کرد: از تو خواهش می‌کنم، مرا رها کن، مبادا فرشتگان خادم در عربوت [آسمان هفتم] به خاطر تأخیر نغمه مرا بسوزانند. یعقوب پاسخ داد: به تو اجازه نمی‌دهم بروی، مگر اینکه مرا برکت دهی (پیدایش، ۳۲، ص. ۲۷). سپس میکائیل پرسید: چه کسی محبوب‌تر است، خدمتکار یا پسر؟ من هستم خدمتکار و تو پسر هستی؛ آیا به برکت من نیاز داری؟ یعقوب پاسخ داد: با این وجود. میکائیل بلافاصله گفت: نام تو نباید دیگر یعقوب خوانده شود، بلکه باید اسرائیل باشد (پیدایش، ۳۲، ص. ۲۹) و ادامه داد: خوشا به حال تو که از زن متولد شده‌ای؛ زیرا به قصر بالا وارد شدی و زنده ماندی. درحالی که یعقوب و میکائیل در حال کشتی گرفتن بودند، گروه فرشتگان میکائیل می‌خواستند زندگی یعقوب را به خطر بیندازند. در این هنگام قدوس یکتا خود را بر آن‌ها آشکار کرد. وقتی میکائیل قدوس یکتا را دید، نیروی او تحلیل رفت، همان‌طور که گفته می‌شود: وقتی دید که نمی‌تواند بر او غلبه کند، او نتوانست کاری بیش از لمس بیخ رانش انجام دهد (پیدایش، ۳۲، ص. ۲۶). سپس قدوس یکتا به میکائیل گفت: آیا در نظر شما این بود که کاهن من را فلج کنید؟» میکائیل پاسخ داد: «سرور عالم، آیا من کاهن شما نیستم؟» خداوند پاسخ داد: «تو کاهن من هستی در آسمان، درحالی که یعقوب کاهن من روی زمین است. میکائیل بلافاصله رافائیل را احضار کرد و گفت: رفیق من، از شما خواهش می‌کنم، در اندوه من با من باش؛ زیرا تو مسئول شفا هستی. پس رافائیل فرود آمد و یعقوب را شفا داد» (Bialik, & Rawnitzky, 1992, p. 49).

نکته‌ای که در این تفسیر می‌توان در نظر آورد این است که خداوند به حمایت و حفاظت از یعقوب، فرشته بزرگی را که از قوای الهی است شکست می‌دهد و در این هم‌آوردی که هر دو طرف پشتوانه الهی دارند، برای یعقوب رشد حاصل می‌شود.

در تفسیری دیگر چنین آمده است: «یعقوب مثل مردی است که با خدا کشتی گرفته است». این عبارت که از سفر پیدایش (پیدایش، ۳۲، ص. ۱۲) سرچشمه می‌گیرد، نشان می‌دهد که نویسنده یا نویسندگان، حریق یعقوب در ییوق را خدا می‌دانستند. توصیف یعقوب «مانند مردی که با خدا کشتی گرفت» مستقیماً پس از ذکر ویژگی‌های جسمانی متعدد او آمده است که می‌توان از آن چنین استنباط کرد که این ویژگی‌های جسمانی، پیامد همان کشتی یعقوب با خدا بوده‌اند. همچنین، واکنش آسنت هنگام دیدار با یعقوب نیز این دیدگاه را تقویت می‌کند؛ او متحیر شد و پیش روی او به زمین

افناد. ... حیرت و سجده و اکنش‌های رایجی به دیدار فرشتگان یا امری الهی هستند که ایده‌ماهیت فرشته‌گی را برای یعقوب در کتاب یوسف و آسنت تقویت می‌کنند (Sullivan, 2018, p. 102).

در این تفسیر، تصویری خاص از یعقوب نشان داده می‌شود که هم وجه انسانی و هم وجه فراانسانی یا فرشته‌گون دارد؛ چنان‌که وقتی آسنت یعقوب را می‌بیند، وجه الوهی وی در نظرش پدیدار می‌شود. به بیان دیگر، پس از پیروزی یعقوب، صفات الوهی در وجود او تجلی یافته است.

در سده بیستم، با پیشرفت رویکردهای مدرن در دین‌پژوهی، تفسیرهای روان‌شناسانه و اسطوره‌شناختی از کتاب مقدس رواج بیشتری یافت. برای نمونه، ویزل^۱ (۱۹۷۶) بر رویارویی اسرارآمیز بین یعقوب و فرشته تمرکز کرد که یعقوب را از فردی منزوی به پدر قوم اسرائیل تبدیل کرد. وینک^۲ (۲۰۰۴) مبارزه یعقوب را به یک سطح درون‌روانی تقلیل داد. از دیدگاه او، قهرمان داستان با مواجهه با ترس‌های شخصی و «پرتگاه درد» خود، با آن‌ها به مبارزه پرداخت. انسان‌شناسی مانند ویکتور ترنر^۳ (۱۹۶۷)، سیستمی سه‌جانبه برای ترسیم مراحل رشد در اسطوره‌های قهرمانانه، مطالعات انسان‌شناختی و دگرگونی‌های نهادی و فردی ارائه کرد. جوزف کمبل^۴ (۱۹۴۹) در طرحی پیچیده‌تر، مراحل مشابهی را در اساطیر قهرمان خود ترسیم کرد. براساس طرح آن‌ها، یعقوب در ابتدای داستان کتاب مقدس، در مرحله ابتدایی قرار دارد و آماده گذر از یک دگرگونی بزرگ است (Abramsky, 2010).

رولان بارت در تحلیل روایت «کشتی یعقوب» بر این باور است که این متن روایتی اسطوره‌ای در کتاب مقدس است و دو نوع تحلیل پی‌رفتی و ساختاری را ارائه می‌دهد. نوع پی‌رفتی به سه پی‌رفت گذر، کشتی و نام‌گذاری یا تغییر نام‌ها دسته‌بندی می‌شود. هدف از این سه پی‌رفت هم‌ساخت، ظرفیت و معنازایی متن است. در تحلیل ساختاری به دو تحلیل کشوری گریماس و کارکردی پراپ اشاره می‌کند. در تحلیل کشوری، شخصیت‌ها از دیدگاه روان‌شناسی تعریف نمی‌شوند، بلکه با آنچه در چهارچوب قواعد انجام می‌دهند، تعریف می‌شوند. این خود، تأییدی است بر آنکه کشتی با فرشته، بخش مشهوری از روایت‌های اسطوره‌ای را فراهم می‌سازد. همچنین، در تحلیل کارکردی، ساختار روایت کشتی یعقوب را به موازات ساختار قصه عامیانه، با دسته‌بندی کنش‌های روایی، تحلیل می‌کند (ن.ک. بارت، ۱۴۰۰، ص. ۵۴-۷۶).

در تفسیری عرفانی که می‌توان آن را در دسته تفسیرهای آخرت‌شناسانه و تمثیلی قرار داد، طلوع فجر که هم‌زمان با ضعف حریف و پیروزی یعقوب است، به پادشاهی آینده اسرائیل اشاره دارد. نویسنده معتقد است که تبعید یعقوب نمادی از شب است که درنهایت با طلوع فرمانروایی قوم قدوس، خورشید عدالت که شفای ران یعقوب کنایه از آن است گسترده خواهد شد (Matt, 2019, V. 3/34).

۳- توضیحی درباره شخصیت یعقوب در کتاب مقدس و تفاسیر عرفانی آن

در سفر پیدایش، دو روایت درباره یعقوب وجود دارد که ممکن است در نظر برخی از پژوهشگران محل بحث باشد. نخست، داستان رفتار یعقوب با لابان و دوم، داستان برکت یافتن یعقوب از اسحاق است. در این روایت‌ها نوعی

¹ Wiesel

² Wink

³ Victor Turner

⁴ Joseph Campbell

فریب کاری به یعقوب نسبت داده شده است. باتوجه به اینکه همواره تناقض‌ها و تعارض‌های ظاهری در متون مقدس با دانش تفسیر در سنت‌های دینی درک می‌شود، فریب کاری‌های یعقوب در این روایات نیز با مراجعه به تفاسیر مفسران قابل بررسی و فهم است.

در کتاب عرفانی زوهر، که از مهم‌ترین تفاسیر کتاب مقدس محسوب می‌شود، یعقوب شخصیتی با ایمان کامل و یکی از معدود افراد شایسته‌ای است که برکت الوهی از طریق او بر جهان آشکار و منتشر شده است. یعقوب در این کتاب، الگویی برای مؤمنان قلمداد می‌شود و ابراهیم، اسحاق و یعقوب، ستون‌های پایدار جهان و مظهر اراده خداوند هستند. در این میان، با ظهور یعقوب، جایگاه ابراهیم و اسحاق تثبیت شده و با لقب اسرائیل که به یعقوب داده می‌شود، قوم بنی اسرائیل قوام و گسترده یافته است. در این تفسیر، یعقوب نمادی از صلح و کمال در مسیر تکامل انسانی است. در این تفسیر، فریب کاری یعقوب نه عملی غیراخلاقی، بلکه راهی ضروری و زیرکانه برای سیر در مراحل پیچیده معنوی و رشد و تعالی خود و تضمین سعادت عیسو در نظر آمده است. افزون بر این، در این تفسیر رفتار حيله‌گرانه یعقوب نسبت به عیسو مبتنی بر علم او به شخصیت عیسو و به منزله روشی ضروری برای بقا و هدفی معنوی دیده شده است. پس فریب کاری او نه عملی انسانی، بلکه عملی الهی به شمار می‌رود که بر حکمت الهی برای محافظت از امر و اراده او استوار است. همچنین، این موضوع که نام یعقوب را خدا بر او نهاده و او را به مقام الهی تعالی بخشیده و بار دیگر او را اسرائیل نامیده است از اهمیت زیادی برخوردار است. در این تفسیر یعقوب انسانی کامل معرفی می‌شود که دارای تعادل روحی و اخلاقی است. نویسنده نحوه برکت‌دادن اسحاق به یعقوب را چنین تبیین کرده است که اسحاق با دیدن همراهی شخینا با یعقوب این امر را در راستای اراده الوهی انجام داد. در مواجهه یعقوب با لابان، به دلیل خلف وعده‌های لابان و صداقت یعقوب در پابندی به عهد و پیمان میان آن دو، یعقوب با استفاده از حکمت‌های طبیعت بخشی از حق خود را به دست می‌آورد (Matt, 2019, V.3/39,103,108, 143, 145, 155).

یعقوب در تفسیری دیگر، انسانی کامل شده در واقعه کشتی قلمداد می‌شود که از او با عنوان دایره کامل و اسرائیل نام برده شده است (Matt, 1983, p. 79).

۴- جمع‌بندی

باتوجه به تفاسیر برخی از مفسران یهودی و مسیحی درباره واقعه کشتی یعقوب و همچنین شخصیت وی در کتاب مقدس، یادآوری چند نکته ضروری است:

- نخست اینکه بسیاری از مفسران، به‌ویژه در دوران پیشامدرن، کشتی یعقوب با خدا یا فرشته را امری باطنی می‌دانستند.
- دوم: در این رویداد مردی الهی (یعقوب) با موجودی الهی (فرشته) با یکدیگر روبرو می‌شوند. غلبه مرد الهی بر موجودی الهی و دریافت برکت از فرشته، این واقعه را به رویارویی اسماء الاهی در سنت عرفان اسلامی نزدیک می‌کند.
- سوم: در واقعه کشتی، مسیر تکامل معنوی یعقوب به نهایت می‌رسد. در تفاسیر عرفانی از او به عنوان انسان کامل یاد شده است که این امر نیز با مفهوم انسان کامل در سنت عرفان اسلامی شباهت دارد.
- چهارم: براساس شواهد تاریخی و دلایل عقلی، تناقض‌ها و تعارض‌های متون مقدس باید باتکیه بر تفاسیر مفسران بررسی شوند؛ چنان که دانش تفسیر سنت‌های یهودی، مسیحی و اسلامی چنین وظیفه سترگی را به انجام رسانده‌اند تا فهم درستی از متون مقدس حاصل شود.

- پنجم: فریب‌کاری‌های یعقوب در ظاهر با مقام نبوت و الهی او در تضاد است؛ اما با مراجعه به تفاسیر عرفانی، این اعمال نه رفتاری غیراخلاقی؛ بلکه عملی زیرکانه و حکیمانه در راستای تحقق اراده الهی تفسیر شده‌اند. افزون بر این، اگر فریب‌کاری‌های یعقوب معنای عرفی و عادی داشت، چرا خداوند در ادامه به یعقوب نظر دارد و او را تعالی می‌بخشد و در نهایت او یکی از انبیاء بزرگ بنی اسرائیل است؟ براین اساس، ظاهر متعارض روایت‌های اشاره شده نمی‌تواند ملاک فهم و داوری درباره آن‌ها باشد و برای روشن شدن معنای آن‌ها، مفسران به تفسیر این روایت‌ها پرداخته‌اند.

- ششم: برخی از پژوهشگران درباره تحریف کتاب مقدس، به‌ویژه تحریف لفظی آن، دلایلی مطرح کرده‌اند؛ اما به نظر نگارنده این مقاله، ادعای تحریف لفظی و اثبات آن درباره کتاب مقدس بسیار دشوار است و برای فهم و درک ادبیات متون مقدس، دقت و احتیاط بیشتری لازم است. هرگونه تعارض یا تناقض ظاهری در متون مقدس نباید بلافاصله به تحریف متهم شود، بلکه نیازمند تأمل، تدبر، موشکافی و فرارفت از فهم ظاهری و سطحی‌نگر است.

در این بخش، باتوجه به بحث‌ها و نکته‌های مطرح شده، داستان کشتی یعقوب با خدا از منظر علم الاسماء الهی در سنت عرفان اسلامی بررسی می‌شود.

علم الاسماء الهی

باتوجه به اینکه در نظرگاه سنت عرفان اسلامی، عالم هستی و همه مخلوقات، مظاهر اسماء الهی هستند و در همه آنات، خلق و مقدرات و مسائل عالم با روابط میان اسماء، تدبیر، نمایان و جاری می‌شوند، می‌توان کشتی یعقوب با خدا را در آینه علم الاسماء بررسی کرد. به سبب ظهورات اسمائی ذات حق تعالی است که عالم و تمامی ممکنات، وجود و ظهور دارند و این اسماء الهی هستند که در عالم کارگر و مؤثرند؛ چنان که اگر «این تجلی اسمائی نبود، عالم در تاریکی عدم و تیرگی خفا و وحشت اختفا می‌ماند؛ زیرا تجلی ذاتی برای احدی از عالمیان و بر قلب هیچ‌یک از سالکان ممکن نمی‌شود مگر در پرده اسمی از اسماء و صفاتی از صفات» (خمینی، ۱۳۹۵، ص. ۷۳).

۴-۱. اسم جامع اعظم و انسان کامل

در میان تمامی اسماء الهی، غلبه کلی با اسم «الله» است. در علم اسماء الهی، اسم «الله» شأن و مقام جامعیت مطلق و مرتبه احدیت جمع حقایق جمالی و جلالی به نحو وحدت و کثرت را دارا است. همچنین، «الله» رب تمامی اسماء و حقایق عالم و کلید اصلی گنج‌های الوهی است. این اسم، محیطی کامل و جامع در ازل و ابد و سرمد است (ن.ک. خمینی، ۱۳۸۹، ص. ۱۳۶).

می‌توان گفت اسم «الله» که اسم جامع اعظم است، رئیس و امام همه اسماء بوده و شایستگی همه آن‌ها را در خود دارد. این اسم به «عین الجمع» مشهور است (ن.ک. ابن عربی، ۱۳۸۷، ج. ۴۹۱/۶). افزون بر این، در میان ماسوی الله، به‌طور کلی انسان و به‌طور خاص انسان کامل، مظهر جامع اسماء الهی است که در اسم جامع «الله» نمودار شده است. چنان که انسان کامل انسان کبیر است و چون او رئیس اسماء بوده و از راه باطن اوست که اسم جامع اعظم بسط می‌یابد (ن.ک. ابن عربی، ۱۳۸۷، ج. ۴۹۲/۶).

انسان کامل هم بهره‌ای از مراتب الهی دارد و به اخلاق الهی متخلق است و هم واسطه‌ای میان وجود و امکان است. او آینه‌ای جامع بین عالم قدیم و حدوث و دارای کمال مطلق و مظهر اسرار لاهوتی و ناسوتی است که همه حقایق را در خود جمع کرده است:

بر اوج کمال صبح صادق ماییم
سر حق و خلق از دل ما بیرون نیست
حمل نکت و کشف دقایق ماییم
مجموعه مجموع حقایق ماییم
(جامی، ۱۳۷۹، ص. ۳۵۰).

همچنین، حقیقت انسان کامل احدی، جامع جمیع مظاهر بوده و عالم هستی به نحو اجمال در وی مندرج است (جامی، ۱۳۷۹، ص. ۶۶).

شاه نعمت‌الله ولی در دیوان خود، انسان کامل را مظهر اسم اعظم و کون جامع و جامع اسماء می‌داند و می‌گوید:
گنج و گنجینه عالمش خوانند
کون جامع که جامع اسماست
حافظ هر دو آدمش خوانند
مظهر اسم اعظمش خوانند
(شاه نعمت‌الله ولی، ۱۳۸۰، ص. ۸۹۸).

شبه‌ستری دل انسان کامل را به حسب برزخیت و صورت احدیه الجمع میان ظاهر و باطن، مجمع اضداد و مقابلات می‌داند:
بدان خردی که آمد جبهی دل
خداوند دو عالم راست منزل
(لاهیجی، ۱۳۹۵، ص. ۱۰۴).

بنابراین، تمامیت اسمای متقابله الهیه از جلالی و جمالی در انسان کامل به حسب قابلیت ظهور یافته است: «گاهی به حکم غلبه اسمای جلالی، ابلیس می‌گردد. چه، ابلیس مظهر مخصوص اسمای جلالیه است و وقتی دیگر به مقتضای آثار احکام اسمای جمالی آدم می‌شود؛ زیرا که در آدم صفات جمالی غالب و صفات جلالی، مغلوب است.
درو در، جمع گشته هر دو عالم
گاهی ابلیس گردد، گاه آدم
(لاهیجی، ۱۳۹۵، ص. ۱۰۴).

انسان کامل، صورت حضرت الوهیت و جامع جمیع حقایق الهی و کونی و برزخ ظهور و بطون و مستحق خلافت شده و مظهر اسمای متقابله است:

زهی اول که عین آخر آمد
زهی باطن که عین ظاهر آمد
(لاهیجی، ۱۳۹۵، ص. ۱۸۳).

و چون حقیقت انسان کامل، مظهر اسم جامع الهی است و نسبت با جمیع موجودات تقدم و ربوبیتی دارد:
شود او مقتدای هر دو عالم
خلیفه گردد از اولاد آدم
(لاهیجی، ۱۳۹۵، ص. ۲۶۸).

حقیقت محمدی، عبارت از ذات احدیت به اعتبار تعین اول و مظهر اسم جامع الله است. جمیع مراتب موجودات که مظاهر اسمای الهیه‌اند مظهر انسان کامل باشند و حقیقت انسان مشتمل باشد بر جمیع اشیا؛ اشمال الکُلِّ عَلَى الْأَجْزَاء؛
احد در میم احمد گشت ظاهر
درین دور اول آمد عین آخر
(لاهیجی، ۱۳۹۵، ص. ۲۱).

و نیز:

جهان انسان شد و انسان جهانی
ازین پاکیزه‌تر نبود بیانی
(لاهیجی، ۱۳۹۵، ص. ۹۷).

بنابراین، انسان کامل در حکم خلیفه‌الله در عالم، دارای غلبه و برتری بر سایر مظاهر و تجلیات اسمائی است.

۴-۲. تناکح و تخصیص اسماء الهی

در سنت عرفان اسلامی پس از اسم جامع الهی، مراتبی را برای اسماء الهی برشمرده‌اند که حاکی از شمولیت و برتری بعضی بر بعضی دیگر و یا کلی و جزئی بودن آنهاست. اهل عرفان در میان اسماء الهی، امهاتی قائل‌اند و آنها را بنیان سایر اسماء می‌دانند و در نظر آنان دایره احاطه و تسلط این اسماء، بیشتر از اسماء جزئی است؛ یعنی «بین اسمای الهی محیط و محاط و رئیس و مرئوس وجود دارد» (خمینی، ۱۳۸۹، ص. ۱۳۶).

فرغانی در تفسیر این بیت ابن‌فارض «و انجم افلاکی جرت عن تصرفی بملکی و املاکی لملکی خرت»، با تبیین جایگاه انسان کامل و ولایت او بر هستی به شمولیت و برتری و یا کلی و جزئی بودن اسماء الهی در عالم می‌پردازد. وی فرشتگان را صور احکام و قوای الهی می‌داند و انسان کامل را صورت تام وقای الوهی قلمداد می‌کند و نسبت میان این دو را نسبت جزء و کل و مالک و مملوک دانسته و در نتیجه خضوع جزء در برابر کل لازم می‌آید (ن.ک. فرغانی، ۱۳۷۹، ص. ۷۶۶-۷۶۸).

آشتیانی در مقدمه مشارق الدراری در شرح جایگاه انسان کامل (آدم)، او را کانون هستی و مظهر جامع اسماء الهی و کونی می‌داند و بیان می‌کند که خداوند انسان را با تمامیت و کمال خویش آفرید تا آینه‌ای برای جلوه الوهیت و ربوبیت باشد. در این دیدگاه، مراد از «کاملان»، انبیا، رسل و کبار اولیاء - علیهم‌السلام - هستند و سایر موجودات، از جمله فرشتگان، هر کدام مظهري از اسماء خاص الهی هستند و به مرتبه جامع انسانی آگاهی ندارند (ن.ک. فرغانی، ۱۳۷۹، ص. ۱۶۲-۱۶۱).

یکی از اصول روابط میان اسماء در سنت عرفان اسلامی، نکاح اسماء الهی است که «عبارت از اجتماعی است که از برای اسماء الهی به واسطه توجه ذاتی جهت ابراز و اظهار عالم وجود حاصل شده است. نکاح علت اصلی تصنیف و تألیف الهی است. این همان ترکیب و جمع و استحاله و تغییری است که علت سریان احکام اجزاء مرکب در یکدیگر می‌باشد» (آشتیانی، ۱۳۷۰، ص. ۴۶۶).

قاعده تناکح در همه عالم جاری است و مراتب وجودی که از تناکح و امتزاج بین حقایق ظاهر می‌شود منحصر در چهار مرتبه است و مرتبه پنجم نکاح، اختصاص به انسان دارد. نکاح اول عبارت است از اجتماع اسماء اولیه که از آنها به مفاتیح غیب تعبیر کرده‌اند؛ نکاح دوم، تناکح و امتزاجی است که از اجتماع حقایق اسمائی و اعیان ثابته حاصل می‌شود؛ نکاح سوم، نکاح طبیعی ملکوتی است؛ نکاح چهارم، عنصری سفلی است و مرتبه پنجم نکاح، همان معقولیت جمع است. غایت تجمع این اجزاء و حصول تناکح با ملاحظه امدادها و تجلیات اسمائیه، صورت انسان کامل است (ن.ک. آشتیانی، ۱۳۷۰، ص. ۴۶۷-۴۶۹).

توجه به این نکته مهم است که اسماء الهی به دلیل اصل نکاح و خلق و ظهور مداوم اسماء نو، محدود نبوده و بی‌نهایت‌اند. باین حال، براساس اصول امهات، اسماء الهی محدود بوده و به یک اعتبار محصور در اسماء «الاول»، «الآخر»، «الظاهر» و «الباطن» هستند و به اعتباری دیگر در اسم‌های «الله» و «الرحمن» محصور می‌شوند (ن.ک. خمینی، ۱۳۹۵، ص. ۱۳۱).

قونوی در کتاب مفتاح الغیب، نفس الرحمان را از یک منظر بسط بر ممکنات و پدیداری آنها به وسیله فیض مقدس دانسته و از منظری دیگر چنان که نفس الرحمان نتیجه جمع و نکاح میان اسماء ذاتی است و اولین مولود حاصل از این تناکح می‌باشد عین حقیقت عمائیه قلمداد نموده است (ن.ک. آشتیانی، ۱۳۷۰، ص. ۲۱۱).

افزون بر این، تجلی حق تعالی «به حسب اسماء و صفات، مختلف و به اعتبار تناکح بین اسماء و تولید اسماء متعدد، از تناکح بین اسماء کلیه به اعتباراتی مختلف می‌شود، اگرچه همه حقایق و اعیان با اسماء و صفات متعدد به یک اصل برمی‌گردند» (آشتیانی، ۱۳۷۰، ص. ۲۱۵).

رابطه میان الوهیت و ربوبیت، و چگونگی تجلی صفات الهی جلال و جمال در هستی و نسبت متقابل اسماء موجب آفرینش و قوام نظام هستی است و شبستری در این باره می‌گوید:

سزاوار خدایی لطف و قهر است ولیکن بندگی در فقر و جبر است
(لاهیجی، ۱۳۹۵، ص. ۳۷۳).

به سخن دیگر، ذات حق تعالی به واسطه نکاح و امتزاج اسماء، عالم را خلق کرده و همواره این اصل قویم در جریان و سریان است و خلق مدام و تجلیات بی‌نهایت محقق می‌شود. ظهور اسماء از نکاح دو یا چند اسم و به عبارتی شروع دولت آن برای امری در عالم ظاهر و باطن، همواره در حال انجام است.

اصل مهم دیگر در روابط میان اسماء الهی، تنازع یا تخصم است. در ظرف وجودی تمامی ممکنات عالم، این اسماء الهی هستند که به قدر استعداد ظهور دارند و به سبب تفاوت رتبه و احاطه‌شان به تعبیری با یکدیگر در مخاصمه یا تنازع هستند تا حکم غالب بر مظهر غلبه کند و احکام آن جاری شود، یعنی «اسماء، حقایق عینی‌اند که ظهورات و بروزات تجلیات هویت مطلقه‌اند و این هویت مطلقه، وجود و وجود مطلق به اطلاق سعی کلی است که صمد است؛ یعنی جوف و جای خالی ندارد و از این ظهور و بروز تعبیر به اسم می‌شود و به حسب (چون هر جا که وجود قدم نهد همه عساکر اسماء با او هستند) غلبه یکی از اسماء در مظهری از مظاهر آن مظهر به اسم آن غالب نامیده می‌شود» (حسن‌زاده، ۱۳۸۹، ج. ۲، ۴۶-۴۵).

ابن فارض در بیت

«فَعْنَدِي لِسُكْرِي فَاقَةُ لِإِفَاقِهِ لَهَا كَبْدِي لَوْ لَا الْهُوِي لَمْ تَفْتَتِ»

مراتب عشق و رابطه عاشق و معشوق را بیان می‌کند که در واقع به مرتبه صحو و فنا در انسان اشاره دارد و منشأ این صحو و فنا را با تناکح اسماء تبیین می‌کند (فرغانی، ۱۳۷۹، ص. ۲۰۰).

به سخن دیگر، با تنازع اسماء می‌توان مراتب عشق و نسبت عاشق و معشوق را در شعر ابن فارض تفسیر کرد. در نظر او فنا و صحو همان خفا و ظهور اسماء است که با غلبه اسمی بر اسم دیگر تحقق می‌یابد؛ به سخن بهتر، غلبه اسماء باطن منشأ فنا و بی‌خودی و غلبه اسماء ظاهر منشأ صحو و هوشیاری است (فرغانی، ۱۳۷۹، ص. ۲۰۲-۲۰۰).

افزون بر این، در تبیین ارتباط محب و محبوب و فنای محب در محبوب با علم الاسماء الهی و ظهور و کمون و مراتب تجلیات اسماء می‌توان گفت ظهور صفت محبوب است و خفا صفت محب؛ چون صورت محبوب در آینه عین محب ظاهر شود، آینه به حسب حقایق خود، ظاهر را حکمی بخشد چنان که ظهور ظاهر را اسمی (ن. ک. عراقی، ۱۳۶۳، ص. ۷۸-۷۹).

خداوند دارای اسماء متقابل بوده و هر کدام دارای احکام و دولت و ظهور و بطونی هستند و چون نوبت سلطنت هر کدام فرا رسد، احکامشان ظاهر می‌شود و احکام مقابل آن‌ها باطن می‌شود و آثاری در عالم هستی در پی دارند.

گر جلوه دهی طلعت از ماه فره و ر شانه زنی طره پر تاب و گره
و ر همچو کمان کنی خم ابرو زه حقا که بود جمله از یکدیگر به
(جامی، ۱۳۷۹، ص. ۳۷۲).

می‌توان چنین گفت که اسماء در ظهور و خفای خود گاهی در اسمی دیگر محو می‌شوند و دولت ظهورشان پایان می‌یابد. اسماء در نسبت با حضرت حق مراتبی دارند و بعضی بر بعض دیگر نگاهبان‌اند و برخی موقوف در برخی دیگرند و بعضی از آن‌ها در عالم دارای اثری بیشتر و فراگیرترند و همچنین همه عالم هستی به تمامه مظاهر این اسماء هستند. براین اساس، اسماء محاط بر اسماء محیط رکوع و سجده می‌کنند، یعنی حق در جلوه‌ای بر حق در جلوه‌ای دیگر رکوع و سجده می‌کند، پس هر راکع و ساجدی بر این اسماء و روابط میان آن‌ها استوار است (ن.ک. ابن عربی، ۱۳۸۷، ج. ۶/ ۱۲۳). در این بخش، با توجه به قواعد بیان شده درباره اسم جامع الهی و نسبت آن با دیگر اسماء و نیز با دقت در قاعده تناکح و تخصیص اسماء که عالم هستی را در بر دارد و همه مقدرات و تدبیرات براساس آن صورت‌بندی و جاری می‌شود، به تبیین عرفانی پدیده‌ای در کتاب مقدس پرداخته می‌شود.

۵- نظر به هم‌وردی یعقوب با خدا در آینه روابط اسماء الهی

با تمهید مقدمات پیشین، می‌توان داستان کشتی یعقوب با خدا را در آینه علم الاسماء الهی بررسی کرد. یعقوب در مقام نبی و انسان کامل عصر خود، مظهر اسم جامع الهی است و بر مراتب وجودی پایین‌تر از خود احاطه دارد و انسان‌های دیگر در برابر او، جلوه‌های محاط و جزئی یا ناقص محسوب می‌شوند و نیز فرشتگان، در مراتب پایین‌تر از ایشان، مظاهر اسماء جزئی و محاط در دایره جامعیت یعقوب نبی هستند. براساس روابط اسماء و تنازع و تناکح میان آن‌ها، ظهور هر چیزی در عوالم و نزول قضا‌های الهی و مقدرات، رخ می‌نماید و پدیدار می‌شود. به سخن بهتر، با تناکح اسماء، ظهور و توالد و پدیداری جدید محقق می‌شود و با تنازع اسماء، محو و شکست و پیروزی نمایان می‌شود. کسی که یعقوب با او کشتی گرفت، هر چه که نامیده شده و هر چه که در نظر مفسران کتاب مقدس آمده است، فرشته یا خدا یا حتی بشر، تجلی‌ای از تجلیات اسمائی حق بوده که در مرتبه وجودی خود مغلوب انسان کامل شده و در عین حال، انسان کامل از آن تجلی بهره برده یا به عبارت دیگر برکت یافته است و حتی متأثر شده و آسیب دیده است. از آنجاکه در علم الاسماء، تجلیات حق و اسماء الهی از ذات حق منفک نیستند، می‌توان حریف کشتی گیرنده یعقوب را خدای مقید نامید. این قاعده شامل فرشته یا انسان نیز می‌شود؛ زیرا در هم‌وردی با انسان کامل، غلبه و برتری با تجلی کامل و جامع است و سایر تجلیات در هر مرتبه‌ای غیر از مرتبه جامعیت که باشند، مغلوب و محکوم او هستند. این غلبه و برتری انسان کامل بر دیگر تجلیات، از لوازم وجودی او و لازمه مقام *خلیفه‌اللهی* وی در عالم هستی است.

نتیجه‌گیری

با بررسی برخی تفسیرهای کتاب مقدس درباره روایت نبرد یعقوب با خدا، به نظر می‌رسد که این تفاسیر در ظاهر با هم اختلافاتی دارند. برای نمونه، برخی این واقعه را تنها رؤیایی پیامبرانه توصیف کرده‌اند؛ در حالی که، آگوستین آن شخص را نمودی از مسیح می‌داند و در تفسیری دیگر، آن شخص را فرشته معرفی می‌کند. با این حال، می‌توان این داستان را در آینه علم الاسماء الهی در سنت عرفان اسلامی بررسی کرد. در این نظام معرفتی، اسماء الهی به عنوان شئون ذات مقدس خداوند در تمام عالم هستی سریان دارند و همه عالم و موجودات، مظاهر اسماء الهی هستند. هر واقعه‌ای در عالم براساس تجلیات اسمائی و مبتنی بر تخصیص و تناکح اسماء رخ می‌دهد. در علم الاسماء الهی، تمامی اسماء در عین یگانگی و

وحدتی که دارند به ذات حق تعالی بازمی‌گردند و دارای امتیازاتی نسبت به یکدیگر هستند. این امتیازات، سبب برتری و احاطه برخی از اسماء بر بعضی دیگر می‌شود. در دسته‌بندی‌های سنت عرفان اسلامی، برخی اسماء را از امهات برشمرده‌اند و برخی دیگر را جلوه‌های امهات دانسته‌اند. در این میان، اسم جامع «الله» کامل و دربرگیرنده تمامی اسماء الهی است. انسان کامل به‌عنوان ظهور و تجلی این اسم جامع شناخته می‌شود، براساس این اصل قویم، تجلی خداوند در وجود انسان کامل که در هر عصری به‌صورت نبی یا ولی ظهور می‌یابد، کامل‌ترین و عالی‌ترین نوع تجلی و ظهور الهی است. با این توضیحات، در این داستان، حضرت یعقوب که در عصر خود انسان کامل و نبی است، به‌عنوان جلوه برتر اسم «الله» در مواجهه با جلوه‌ای جزئی از اسم «الله» غالب شده است؛ یعنی اگر شخصی که با یعقوب نبی کشتی گرفت را فرشته یا انسان یا خدا بدانیم، در حقیقت همان صورت ظهور اسماء جزئی خداوند بوده است. پس این هم‌آوردی را می‌توان صورتی از مخاصمه و تنازع اسماء الهی دانست که در اصل، غلبه اسم جامع بر اسمی جزئی بوده است. این تنازعات همواره در عالم هستی سریان و جریان دارند و درنهایت، صورت آن‌ها در عالم ملک ظاهر می‌شود.

این مقاله در جست‌وجوی امکان‌گشایش بایی نو در مطالعات ادیان، متون مقدس و سنت‌های کهن و فهم اسطوره‌های اقوام مختلف با رویکرد پدیدارشناسی عرفانی و مبتنی بر اندیشه‌های سنت عرفان اسلامی است. وجه نظر مقاله بر این مهم است که با تبیین کشتی یعقوب با خدا در سنت دین یهود از نظرگاه علم الاسماء الهی عرفان اسلامی، این دو سنت کهن را به فهم و تفاهم و گفت‌وگو فرا خواند و امکان عبور از بن‌بست پژوهش‌های اورینتالیستی را بیازماید.

منابع

- ابن عربی، محمدبن علی (۱۳۸۷). فتوحات مکیه (محمد خواجه‌ای، مترجم؛ جلد‌های ۵، ۶، ۷، ۸). مولی.
- آشتیانی، سید جلال‌الدین (۱۳۷۰). شرح مقدمه قصری بر فصوص الحکم (ج. ۱). امیرکبیر.
- آگوستین (۱۳۹۳). شهر خدا (حسین توفیقی، مترجم). انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب.
- بارت، رولان (۱۴۰۰). درآمدی بر تحلیل ساختاری روایت‌ها و کشتی با فرشته. ققنوس.
- جامی، عبدالرحمان ابن احمد (۱۳۷۹). بهارستان و رسائل جامی. میراث مکتوب.
- حسن‌زاده آملی، حسن (۱۳۸۹). شرح دفتر دل (ج. ۱-۲؛ داوود صمدی آملی، شارح). نبوغ.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۸۹). مصباح الهدایه الی الخلاقه و الولا یه (حسین مستوفی، مترجم). عروج وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- خمینی، روح‌الله (۱۳۹۵). شرح دعای سحر. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- شاه نعمت‌الله ولی (۱۳۸۰). دیوان شاه نعمت‌الله ولی (عباس خیاط‌زاده، محقق و مصحح). انتشارات خانقاه نعمت‌اللهی.
- عراقی، فخرالدین (۱۳۶۳). لمعات عراقی (محمد خواجه‌ای، محقق و مصحح). مولی.
- علمی، قربان، و نه‌ری، علیرضا (۱۴۰۳). بررسی ماهیت اورینتالیسم در نظرگاه فلسفی - تاریخی مبتنی بر نسبت سوژه و ابژه. الهیات تطبیقی، ۱۵ (۱)، ۲۰-۱. <https://doi.org/10.22108/coth.2024.140309.1872>
- فرغانی، سعیدالدین (۱۳۷۹). مشارق الدراری شرح تائیه ابن‌فارض (سید جلال‌الدین آشتیانی، محقق و مصحح). مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.

قربانی جویباری، کلثوم (۱۳۹۸). مقایسه دو روایت از افسانه نبرد با ایزد در اسطوره «مهر» و عهد عتیق. *فرهنگ و ادبیات عامه*، ۷(۳۰)، ۲۴۹-۲۲۸. <http://cfl.modares.ac.ir/article-11-337223-fa.html>

کتاب مقدس. عهد عتیق. *اسفار پنجگانه* (۱۳۹۳). (پیروز سیار، مترجم). هرمس.

لاهیجی، شمس‌الدین محمد (۱۳۹۵). *مفاتیح الاعجاز فی شرح گلشن راز* (برزگر خالقی و عفت کرباسی، مصححان). زوار.

مایلز، جک (۱۳۹۵). *هماورد کشتی یعقوب که بود؟ در خاندان ابراهیم*^(ع). بازخوانی داستان‌هایی از کتاب پیدایش، گزینش و ویرایش هرشل شنکس (روح‌الله شفیعی، مترجم). نی.

References

- Abramsky, M. (2010). Jacob Wrestles the Angel: A Study in Psychoanalytic Midrash. *International Journal of Transpersonal Studies*, 29(1), 106-117. <https://B2n.ir/re2911>
- Ashtiani, S. J. (1991). *Description of Qaysari's introduction to Fass al-Hakam* (Vol. 1). Amirkabir. [In Persian]
- Augustine (2014). *City of God* (H. Tofighi, Trans.). University of Religions and Sects Press. [In Persian]
- Barthes, R. (2021). *An Introduction to the Structural Analysis of Narratives and Wrestling with the Angel*. Ghoghnu. [In Persian]
- Bialik, H. N., & Rawnitzky, Y. H. (1992). *The Book of Legends/Sefer Ha-Aggadah: Legends from the Talmud and Midrash*. Schocken.
- Calvin, J. (1847). *Commentary on Genesis*. Ravenio Books.
- Dillmann, A. (1892). *Die Genesis* (Vol. 1). Verlag von S. Hirzel.
- Driver, S. R. (1913). *The book of Genesis*. Methuen.
- Elmi, G., & Nahri, A. (2024). Investigating the Nature of Orientalism from a Philosophical-Historical Point of View Based on the Relationship between Subject and Object. *Comparative Theology*, 15(1), 1-20. <https://doi.org/10.22108/coth.2024.140309.1872> [In Persian]
- Forghani, S. (2001). *Mashariq al-Darari, commentary on Ibn Farid's Ta'yyah* (S. J. Ashtiani, Ed.). Islamic Propaganda Office Publications Center. [In Persian]
- Ghorbani Jooybari, K. (2020). A comparison of two narratives of the legend of the battle with the god in the myth of "Mehr" and the Old Testament. *Popular Culture and Literature*, 7(30), 228-249. <http://cfl.modares.ac.ir/article-11-337223-fa.html> [In Persian]
- Gunkel, H. (1901). *The legends of Genesis*. Open Court Publishing Company.
- Hassan Zadeh Amoli, H. (2011). *Description of heart office* (Vol. 1-2; Narrator by D. Samadi Amoli). Noubogh. [In Persian]
- Ibn Arabi, M. b. A. (2008). *Al-Futuh al-Makkiyya* (M. Khajawi, Trans; Vols. 5, 6, 7, 8). Mola. [In Persian]
- Iraqi, F. (1984). *Iraqi Lamaat* (M. Khawajawi, Ed.). Movlavi. [In Persian]
- Jami, A. R. A. (2001). *Baharestan and the Treatises of Jami*. Miras-e Maktoob. [In Persian]
- Khomeini, R. (2011). *Mesbah al-Hidaya to al-Khalafah and al-Walayeh*. Translated by Hossein Mostofi. Aruj affiliated with the Institute for Editing and Publishing the Works of Imam Khomeini. [In Persian]
- Khomeini, R. (2017). *Description of dawn prayer*. Institute for editing and publishing the works of Imam Khomeini. [In Persian]
- Lahiji, Sh. M. (2016). *Mafatih al-Ijaz in the Explanation of Gulshan al-Raz* (Barzegar Khaleghi & E. Karbasi, Ed.). Zawar. [In Persian]
- L'Ancien Testament: Le Pentateuque À partir de la Bible de Jérusalem*. (2015). (P. Sayar, Trans). [In Persian]
- Lesifrut, M. (ed.). (1956). *Midrash Rabbah* (Vol. II). Tel Aviv.
- Loades, A., & McLain, M. (Eds.). (1992). *Hermeneutics, the Bible and literary criticism*. Palgrave Macmillan.

- Luther, M. (1970). *Lectures on Genesis* (Chapters 31–37, Vol. VI of Luther's Works; J. Pelikan, Ed.; H. C. Oswald, Trans). N.p.
- Matt, D. C. (Ed.). (2019). *The Zohar: Pritzker Edition* (Vol. 3). Stanford university press.
- Matt, D. C. (1983). *Moses ben Shem Tov. Arthur Green. Zohar. The Book of Enlightenment*. Paulist Press.
- Meyer, M. (2021). Jacob Wrestles the man-God: An Embodied Reading of Genesis. *Genesis*, 32, 24-32. <https://B2n.ir/mk6866>
- Miles, J. (2015). *Who was the companion of Jacob's ship? In the family of Abraham, selected and edited by Herschel Shanks* (R. Shafi'I, Trans). Ney. [In Persian]
- Moyaert, M. (2014). From Escape to Responsibility. In R. Bieringer, R. Burggraeve, E. Nathan, & M. Steegen (Eds.), *Flesh Made Word: Biblical Hermeneutics as Conversation* (pp. 123-133). Peeters. <https://B2n.ir/xy6456>
- Rogerson, J. (1992). Wrestling with the Angel: A Study in Historical and Literary Interpretation. In A. Loades, & M. McLain (Eds.), *Hermeneutics, the Bible and Literary Criticism*. Palgrave Macmillan.
- Shah Nematollah Vali (2002). *Divan of Shah Nematollah Vali* (A. Khayatzadeh, Ed.). Khanqah Nematollahi Publications. [In Persian]
- Simon, M. & Freedman, H. (1983). *Midrash Rabbah: Esther; Song of Songs* (Vol. 8). Soncino Press.
- Skinner, J. (1910). *A critical and exegetical commentary on Genesis* (Vol. 1). T. & T. Clark.
- Spence-Jones, H. D. M. (1897). *The pulpit commentary: Genesis*. Kegan Paul. Trench. Triibner.
- Sullivan, K. (2018). *Wrestling with angels: A study of the relationship between angels and humans in ancient Jewish literature and the New Testament*. In *Wrestling with Angels*. Brill.
- Umbreit, F. (1848). 'Der Bu!Skampf Jakobs', *Theologische Studien und Kritiken* (Vol. 21; pp. 116-17).